

УДК 373.2.015.31.091.313

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14\(32\)-552-561](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14(32)-552-561)

Ясинська Світлана Михайлівна магістрантка кафедри дошкільної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, тел.: (044) 272-19-02, <https://orcid.org/0009-0006-1039-3102>

Козак Людмила Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, тел.: (044) 272-19-02, <https://orcid.org/0000-0002-4528-1905>

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті досліджено особливості формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку у проектній діяльності. Встановлено, що дослідницька активність є природною для дитини дошкільного віку і породжує дослідницьку поведінку та створює умови для саморозвитку психічних процесів старших дошкільників. Дослідницька компетентність дошкільників формується у процесі освітньої діяльності, спрямованої на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей. Дослідницька діяльність дітей дошкільного віку стимулює їх до самостійного розв'язання проблемних завдань, відкриття природи, практичних перетворювальних дій, набуття досвіду в нових ситуаціях і при вирішенні поставлених пізнавальних завдань. Дослідницька діяльність дітей дошкільного віку передбачає формування у дітей особистісних якостей: ініціативності, активності, вмінь планувати та виконувати діяльність, досягати певних результатів та формулювати висновки, аргументувати їх.

Ефективним засобом формування дослідницької компетентності дітей дошкільників є проектна діяльність дітей, завдяки якій діти оволодівають навичками планування своєї діяльності, вчаться правильно обирати способи і шляхи її здійснення, вирішують пізнавальні та практичні завдання. Вказано, що дослідницька діяльність за допомогою проектів організовується переважно для дітей старшого дошкільного віку, при цьому дітям можна експериментувати тільки з об'єктами неживої природи: водою, повітрям, піском, ґрунтом, камінням тощо. Під час залучення дошкільників до проектів слід враховувати їх вікові та індивідуальні можливості.

Розглянуто вимоги до організації проектів, вказано на доцільність вдалого підбору інструментарію для їх проведення. Наголошено на важливості наповнення освітніх осередків у групі різноманітним матеріалом, створення

сприятливого предметно-розвивального середовища, облаштування дитячих лабораторій та постійного місця для презентації результатів проєктів, влаштування міні-виставок виробів чи предметів, які нагадують про проведені дослідницькі проєкти.

Ключові слова: дослідницька компетентність, дитина дошкільного віку, проєктна діяльність, уміння, навички, педагогічні умови.

Yasinska Svitlana Mykhailivna master's student of the Department of Preschool Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudryavska St., 18/2, Kyiv, 04053, tel.: (044) 272-19-02, <https://orcid.org/0009-0006-1039-3102>

Kozak Liudmyla Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudryavska St., 18/2, Kyiv, 04053, tel.: (044) 272-19-02, <https://orcid.org/0000-0002-4528-1905>

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN IN PROJECT ACTIVITIES

Abstract. The article examines the peculiarities of the formation of research competence of older preschool children in project activities. It has been established that research activity is natural for a preschool child and generates research behavior and creates conditions for the self-development of mental processes of older preschoolers. The research competence of preschoolers is formed in the process of educational activities aimed at sensory and cognitive development of children. The research activity of preschool children stimulates them to independently solve problematic tasks, discover nature, practical transformative actions, gain experience in new situations and when solving set cognitive tasks. The research activity of preschool children involves the formation in children of personal qualities of initiative, activity, the ability to plan and carry out activities, achieve certain results and formulate conclusions, argue them.

An effective means of forming the research competence of preschoolers is the project activity of children, thanks to which children master the skills of planning their activities, learn to choose the right methods and ways of their implementation, and solve cognitive and practical tasks. It is indicated that research activities with the help of projects are organized mainly for children of older preschool age, while children can only experiment with inanimate nature: water, air, sand, soil, stones, light. When involving preschoolers in projects, their age and individual capabilities should be taken into account.

The requirements for the organization of projects are considered, the expediency of a successful selection of tools for their implementation is indicated. The importance of filling educational cells in the group with a variety of materials,

creating a favorable subject-development environment, arranging children's laboratories and a permanent place for the presentation of project results, arranging mini-exhibitions of products or objects that remind of the conducted research projects was emphasized.

Keywords: research competence, preschooler, activity, ability, skills, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. У старшому дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток всіх систем організму дитини та вдосконалення її розумової, фізичної, поведінкової активності. У дітей в цей час формується пізнавальне ставлення до навколишнього світу, зростає бажання навчатися з'являється інтерес до пізнання нового. Активність старшого дошкільника зумовлюється його сферою інтересів, потребами у пізнанні навколишнього світу, оволодінні необхідними вміннями і навичками.

Саме в цей час у дитини формується прагнення досліджувати світ, вивчати його всіма можливими способами, що є оптимальною умовою для формування її дослідницької компетентності, яка входить у перелік ключових компетентностей дитини дошкільного віку згідно з Державним стандартом дошкільної освіти. У цьому документі зазначено, що дослідницькі здібності та уміння дошкільників охоплюють здатність дитини за допомогою власної сенсорної системи досліджувати предмети й об'єкти дійсного світу, виявляти в них спільне й відмінне, використовувати різні способи обстеження, раціональні прийоми порівняння, аналізувати, узагальнювати та робити відповідні висновки [1]. Завдання з формування дослідницької компетентності дитини дошкільного віку реалізуються у змісті освітнього напрямку «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», що спрямований на оволодіння дитиною необхідними знаннями, навичками і вміннями здобувати знання, використовувати власну систему сенсорних еталонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування дослідницької компетентності дошкільників у різних видах діяльності висвітлюються у працях Г. Беленької, О. Вознюк, О. Гаврило, Л. Іщенко, І. Карапузової, Н. Лисенко, К. Постової, Л. Швайки та ін. Методичні засади використання проектної діяльності у процесі формування дослідницької компетентності старших дошкільників розкривають українські науковці К. Андросович, Ю. Буракова, Н. Гавриш, Л. Козак, Г. Кравченко, О. Лінник, С. Лозинська, Т. Піроженко та ін.

Мета статті – дослідження особливостей формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку у проектній діяльності.

Виклад основного матеріалу. За визначенням М. Головань, В. Яценко, «дослідницька компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності

здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності» [5, с. 61]. Дослідницька компетентність хоч і є продуктом освітньої діяльності, але не прямо впливає з неї, а є наслідком саморозвитку особистості, її зростання, цілісної самоорганізації і синтезу свого пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду.

Поняття «дослідницька компетентність» являє собою особистісне утворення, що проявляється у мотивації, готовності, здатності до впровадження та реалізації активної дослідницької діяльності [9, с. 152].

Згідно з Державним стандартом дошкільної освіти дослідницька компетентність формується у процесі освітньої діяльності, спрямованої на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей, а її результатом виступає «наявність пізнавальної мотивації, базису дослідницьких знань і вмінь, набутих дитиною навичок (аналізу, узагальнення, порівняння, здійснення самоконтролю), пізнавальний досвід, що накопичується і використовується в різних видах дитячої діяльності» [1].

Формується дослідницька компетентність дошкільників у процесі дослідницької діяльності, що розуміється як активна пізнавально-когнітивна діяльність дитини, що реалізується за допомогою набуття досвіду дослідної роботи, організованих досліджень та практичного пізнання оточуючого світу в їх процесі [3, с. 5].

На думку Г. Беленької, пізнавальний розвиток дошкільників передбачає не лише набуття відповідного їх віковій обсягу знань та формування пізнавальних інтересів, а й обов'язковий розвиток емоційної сфери. Тож значну роль у пізнавальному розвитку відіграє виховання культури почуттів, постійне закріплення певних почуттів у конкретних життєвих ситуаціях. Емоційне відчуття докільця допомагає дошкільникам бачити прекрасне, правильно сприймати явища і об'єкти, висловлювати пережиті почуття в мовленні та передавати у доступних видах діяльності [2]. А допитливість дітей, їх жвавість та емоційне захоплення при пізнанні навколишнього світу створюють необхідні передумови для вдосконалення їх пізнавальних здібностей.

Одним із завдань пізнавального розвитку є засвоєння дітьми дошкільного віку системи початкових знань, пробудження в них бажання пізнавати, милуватися і насолоджуватися природою як цінністю, висловлювати свої міркування та почуття від спілкування з нею, передавати їх засобами художнього слова і мистецтва. Адже саме система цінностей становить ядро особистості й виникає лише у реальному світі – світі взаємовідношень людини і навколишньої природної і соціальної дійсності, підіймаючи людину до рівня культури чи ні.

Ефективним способом досягнення мети щодо формування дослідницької компетентності дітей є організація дослідницької діяльності дошкільників. Саме в цьому вбачається суть дослідницької технології, яка полягає в забезпеченні освітньої підготовки, цілеспрямованого формування особистісних якостей дітей в умовах здійснення різноманітних досліджень. Дослідницька технологія, застосована у взаємодії педагога з дітьми, спрямована на набуття дитиною досвіду досліджень у пізнавальній діяльності, об'єднання розвитку їх інтелектуальних дослідницьких здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу й на цій основі формуванням активної, компетентної, творчої особистості [6, с. 204]. Дослідницька компетентність дошкільників формується на основі розвитку їх дослідницьких здібностей та набуття дітьми дослідницьких умінь [4, с. 18].

Насамперед, приділимо увагу розгляду дослідницьких здібностей дошкільників. Дослідницькі здібності дітей виявляються в глибині, міцності оволодіння ними прийомами дослідницької діяльності. При цьому мова йде не тільки про прагнення дитини до пошуку, але й про їх вміння опрацювати отримані результати, обробляти дані спостереження чи експерименту, будувати свою подальшу поведінку в умовах розвитку ситуації, спираючись на ці результати [4, с. 18].

Отже, дослідницька компетентність дошкільників передбачає сформованість у дітей дослідницьких здібностей та умінь, самостійності, ініціативності, прагнення до пізнання, стійкого пізнавального інтересу тощо. Дослідницькі здібності дітей дошкільного віку охоплюють: допитливість; схильність до експериментів; інтерес до спостережень; розвиток творчого мислення; високу концентрацію уваги; самостійність; ініціативність; наполегливість. Формується дослідницька компетентність дошкільників у процесі дослідницької діяльності, спланованої та організованої педагогом відповідно до інтересів дітей із врахуванням їх вікових особливостей.

Серед ефективних методів формування дослідницької компетентності дошкільників вагомим значення надається проектам. Проектна діяльність розуміється як «створення вихователем відповідних умов, які дають дітям змогу самостійно або спільно з дорослим відкривати новий досвід вирішення завдання, здобувати його експериментально-пошуковим шляхом, аналізувати та перетворювати його у практичний досвід. Проектна діяльність охоплює багато сторін розвитку дошкільників, що дає змогу педагогу інтегрувати завдання практично всіх освітніх напрямів» [7, с. 71]. Проектна діяльність дошкільників реалізується у різноманітних, заснованих на поточних та перспективних інтересах дитини видах самостійної діяльності, поведінки і досвіду. Завдяки проектній діяльності діти набувають досвіду практичного вирішення поставлених пізнавальних завдань, постійно розширюють навички самостійного пізнання, набувають вмінь організувати спостереження і дослідження [7, с. 72].

У праці С. Лозинської, М. Проц зазначено, що «проектна діяльність забезпечує дітям дошкільного віку розвиток базових особистісних якостей (ініціативності, пізнавальної активності, самостійності, творчості), що визначені Державним стандартом дошкільної освіти в Україні» [8, с. 152]. Дослідниці наголошують, що завдяки використанню методу проектів дитсадок перетворюється на так звану «школу життя», діти оволодівають навичками планування своєї діяльності, вчаться правильно обирати способи і шляхи їх здійснення, вирішують пізнавальні та практичні завдання, формують та актуалізують власний досвід при вирішенні наступних проблем повсякденного життя [8, с. 153].

В основі методу проектів лежить педагогічна технологія, за якою передбачається, що самостійна діяльність дітей (насамперед, пізнавальна і дослідницька) спрямована на пізнання навколишнього світу, перетворення набутих знань на досвід та створення певних виробів.

Сутність проектної діяльності у процесі формування дослідницьких умінь дошкільників полягає в активізації і підтримці інтересу дітей до озвучених проблем (екологічних, моральних, міжособистісних). Вагомим аспектом залучення дітей до проектної діяльності є розвиток вміння самостійно використовувати отримані знання і навички у типових ситуаціях, орієнтуватися в інформаційному просторі, набувати досвіду застосування критичного мислення для пошуку найбільш ефективних шляхів вирішення проблем [7, с. 72].

Підготовка дітей дошкільного віку до наступного шкільного навчання передбачає формування у них особистісних якостей ініціативності, активності, самостійності, дослідницької компетентності, що найкраще здобувається шляхом залучення дітей до проектної діяльності. Саме завдяки проектам у дошкільників активізуються такі показники дослідницької компетентності, як: «навички критичного і творчого мислення, здатність аргументувати свою позицію, вміння помічати проблемні ситуації у процесі пізнавальної діяльності, пошук самостійних і різноманітних способів розв'язання поставленої задачі» тощо [8, с. 153].

Дослідницька діяльність за допомогою проектів організовується переважно для дітей старшого дошкільного віку. У молодшій і середній групах вихователь використовує лише окремі пошукові дії. Наприклад, в ході спостереження за кішкою, щоб визначити, чим харчується тварина, можна запропонувати дітям покласти перед нею яблуко, торт, рибку. При цьому не можна залишати дітей на одинці із тваринами і рослинами у процесі дослідницької діяльності, оскільки діти можуть припускатися помилок і завдати шкоди собі або досліджуваній тварині чи рослині. Саме тому дітям можна експериментувати тільки з об'єктами неживої природи: водою, повітрям, піском, ґрунтом, камінцями, світлом. Приклади дослідів з водою наводить Н. Чорна: «Розчиняє – не розчиняє», «Коли вода тече вгору», «Сила

води» [10, с. 98]. Також можна запропонувати дітям такі досліди для ознайомлення з об'єктами неживої природи: «Пар – теж вода»; «Вода прозора»; «У води немає запаху»; «У воді є повітря» та ін.

Дослідницька діяльність завжди повинна враховувати наявні у дітей уявлення, знання, які діти здобули у процесі спостережень і праці. Дітям мають бути зрозумілі мета і завдання досліду. Важливо, щоб у підготовці, організації та проведенні дослідів діти брали активну участь, вони можуть підбирають вази для гілок з бруньками, наливати воду, визначити, куди краще поставити вазу з вербовими котиками тощо. У процесі досліду необхідно порівняти всі умови, крім однієї, значення якої слід з'ясувати. Наприклад, проводячи дослід на виявлення необхідності світла для росту рослин, вихователь вибирає дві однакові рослини, здійснює за ними однаковий догляд, але одну рослину поміщає в темне місце, а іншу – у світле. При обговоренні результатів досліду він підводить дітей до самостійних висновків і суджень.

Під час залучення дошкільників до проектів слід враховувати їх вікові та індивідуальні можливості, ставити перед ними безпосередні завдання, які можна дослідити, спостерігати, вивчати негайно або в найближчій перспективі. Не слід ставити перед дітьми багатьох завдань із різних напрямів дослідницької діяльності. Навпаки, можна вводити короткочасні індивідуальні чи групові проекти, які можна об'єднати однією темою, включити у систему, спрямовану на довготривалі проекти [8, с. 154].

Важливим є аспект забезпечення у ЗДО розвивального середовища, сприятливого для формування дослідницької компетентності дітей. Розвивальне предметне середовище у групі – це система матеріальних об'єктів, із якими контактує і взаємодіє дитина. Це середовище функціонально моделює зміст всебічного розвитку дитини [4, с. 59].

Організація розвивального середовища у групі, що буде сприяти залученню дітей до дослідницької діяльності в процесі реалізації проектів передбачає створення у групі таких освітніх осередків: ігрового; осередку навчально-пізнавальної діяльності; художньо-творчої діяльності; куточку живої природи для проведення спостережень, дослідів, проектів на природничому матеріалі; релаксаційної зони відпочинку; дитячої бібліотечки.

«Екологічний осередок» (куточок живої природи у групі дошкільників) може включати: календар погоди; щоденник спостережень за явищами природи; кімнатні рослини різної будови і вигляду; живі об'єкти природи – рибки, папужки, хом'ячки, мишки, черепаха чи ін.; моделі сонячної системи, глобус і фото космічних об'єктів; різний природний матеріал, доступний дітям для використання в іграх та на навчальних заняттях. Доцільним є наповнення екологічного куточка картотекою відомостей про умови життя рослин і тварин, про потреби догляду за ними. Залучення дітей до створення цієї картотеки, фотографування рослин і тварин, групове складання алгоритмів догляду за ними, систематизація карток з інформацією про мешканців куточка

значно підвищують інтерес дітей до наявного матеріалу, до вивчення об'єктів та явищ природи [4].

Одним із важливих чинників, які активізують пошуково-дослідницьку діяльність дошкільників є створення дитячої лабораторії у дитсадку. Створена в окремому приміщенні лабораторія сприяє формуванню «інтересу до дослідницької діяльності і сприяє формуванню основ наукового світогляду» [4, с. 63]. Лабораторії можуть бути організовані в окремих приміщеннях, у групі (міні-лабораторії) та лабораторії на території дитсадку (наприклад, у парнику).

Робота в лабораторії допомагає дітям уявити себе в ролі «учених», які проводять досліди, спостерігають за різними явищами, експериментують. Перед проведенням дослідницької діяльності дітей на базі лабораторії вихователь забезпечує дошкільників необхідним обладнанням, навчає ним користуватися, формує у дітей вміння представляти результати своїх дослідів. Потім забезпечує вільний доступ дітей до матеріалів для самостійної дослідницької діяльності.

Важливими вимогами до організації дослідницької діяльності дошкільників при цьому виступають:

- врахування вікових особливостей розвитку дітей;
- дотримання правил безпеки для життя й здоров'я дошкільників;
- доступність завдань для дітей;
- доступність розташування інструментів та простору для проведення експериментів [4, с. 63].

Крім місця для проведення дослідів і зберігання інструментів, обладнання, у таких лабораторіях, куточках мають бути створені місця для постійної виставки, де діти можуть розташувати свої вироби, влаштувати міні-музей із природними колекціями, що нагадують про проведені досліди. Це важливо для створення стійкої мотивації дошкільників займатися дослідницькою діяльністю та надання змоги батькам ознайомитися із досягненнями дітей.

При цьому дуже важливою є професійна компетентність педагога, який організовує проєктну діяльність для дошкільників з метою формування їх дослідницьких здібностей та умінь. Педагог має вміти діагностувати потреби та інтереси дітей, щоб підібрати відповідний проєкт, спланувати освітньо-виховну взаємодію з дітьми на засадах проєктного підходу, вміти стимулювати пізнавальні дії дошкільників відповідно до їх інтересів та життєвих потреб, володіти навичками контролю та корегування здобутих дітьми знань, умінь та навичок; вміти аналізувати освітні результати та оцінювати успішність власної педагогічної діяльності [11, с. 42-43].

Важливими для педагога є спеціальні проєктні здібності, які допомагають організовувати проєктну діяльність дошкільників. Вони виявляються в уміннях «ефективно здійснювати проєктну діяльність і навчати

цьому дітей; активізувати їх пізнавальну діяльність через постановку проблем; організувати самостійну проєктну діяльність дітей відповідно до їх індивідуальності та вікових особливостей» [12, с. 43].

Отже, дослідницька діяльність дітей дошкільного віку передбачає не тільки оволодіння безпосередніми навичками проведення дослідів на матеріалі різних вивчених тем, а й формування у дітей особистісних якостей, ініціативності, активності, вмінь планувати та виконувати діяльність, досягати певних результатів та формулювати висновки, аргументувати їх. Діти поступово набувають навичок самостійної навчальної діяльності, вони вчаться організувати і планувати власну діяльність, самостійно шукають способи вирішення поставлених завдань, перевіряють висунуті припущення, роблять висновки зі спостережуваних явищ.

Висновки. Дослідницька активність є природною для дитини дошкільного віку і породжує дослідницьку поведінку та створює умови для саморозвитку психічних процесів старших дошкільників. Дослідницька компетентність дошкільників відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти формується у процесі освітньої діяльності, спрямованої на сенсорно-пізнавальний розвиток дітей. Ефективним засобом формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку є проєктна діяльність, спланована та організованої педагогом відповідно до інтересів дітей із врахуванням їх вікових особливостей. Дослідницька компетентність передбачає сформованість у них дослідницьких здібностей та умінь. Дослідницькі здібності дітей дошкільного віку охоплюють: допитливість; схильність до експериментів; інтерес до спостережень; розвиток творчого мислення; висока концентрація уваги; самостійність; ініціативність; наполегливість.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Державний стандарт дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Беленька Г. Експериментально-дослідницька діяльність дітей у природі як технологія пізнавального розвитку. Дошкільне виховання. 2012. № 11 (48). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/926/1/G_Belenty_%20PTMPE_11_48__PED_PI.pdf.
3. Біла І. Пізнавальна активність як вектор творчості. Актуальні проблеми психології. 2014. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 10. С. 4-18.
4. Гаврило О. І. Технологія формування дослідницької діяльності у дошкільників: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 134 с.
5. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ. 2012. Вип. 7. С. 55-62.
6. Гордійчук Г. Б. Підготовка майбутніх педагогів до використання ІКТ під час здійснення навчальної дослідницької діяльності дітей. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Психологічний аспект дослідження особистості в соціальних умовах. Харків: Вид-во НТУ ХПІ, 2013. Вип. 36. С. 202-211.